

Handleiding particulier natuurbeheer

Praktijknetwerk
Particulier Natuurbeheer

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	3
2.	Regeling Particulier Natuurbeheer	4
2.1	Wat is Particulier Natuurbeheer	4
2.2	Begrenzing	4
2.3	Functiewijziging	5
3.	Inrichtingsplan	6
3.1	Investeringssubsidie	6
3.2	Beheersubsidie	6
3.3	Natuurtypen	6
3.4	Aanvraag en advies	7
3.5	Vergunningen, bestemmingsplan, wateropgave, waterschapslasten	7
3.6	Het investeringsplan	8
4.	Beheerplan	11
4.1	Maaien	11
4.2	Beweiding	12
4.3	Bemesting	12
4.4	Het belang van kwaliteit leveren	13
5.	Ondernemingsplan	14
5.1	Doelen, visie en strategie	14
5.2	Historische resultaten en huidige situatie	14
5.3	Toekomstplannen	14
5.4	Natuurgrond en natuurdoelen	14
5.5	Kernvragen, Conclusies en Advies	15
6.	Communicatie	16
6.1	Met wie heb ik te maken?	16
6.2	Verkenningfase / conceptplan	16
6.3	Verdiepingsfase	17
6.4	Aan de slag	17
7.	Voorbeelden	18
7.1	Hoeve Stein te Reeuwijk	18
7.2	Boeren-natuurgebied Geerpolder	18
7.3	Natuurcoöperatie Krimpenerwaard	19
7.4	Particulier natuurbeheer bij Joost Samsom	20

Inleiding

In en nabij aangewezen Natura 2000 en EHS gebieden wonen en werken veehouders die hun bedrijf willen ontwikkelen. Voor veehouders die willen onderzoeken of een rendabele bedrijfsvoering met en in natuurterreinen mogelijk is, is deze handleiding een hulpmiddel.

De inmiddels beruchte 'oktoberbrief' van staatssecretaris Bleker over het nieuwe natuurbeleid van het rijk heeft de natuurorganisaties en de natuurondernemers flink opgeschrikt. Niemand zal ontkennen dat er met het oog op de rijksfinanciën bezuinigd moet worden, ook in het natuurbeleid. Veel is er nog onduidelijk over de precieze consequenties van de gemaakte beleidskeuzes inzake het nieuwe natuurbeleid. Een aantal van de deelnemers in het praktijknetwerk, die hun toekomst afgestemd hebben op het 'oude' natuur-beleid en op basis daarvan ook keuzes gemaakt hebben, zullen nu heroverwegingen moeten maken.

Door het herijken van grenzen voor toekomstige natuurgebieden zijn en worden de mogelijkheden voor Particulier Natuurbeheer beperkt.

Door het Planbureau voor de Leefomgeving is onlangs (met bijdragen vanuit het LEI) een quick scan van verschillende varianten voor de herijking van de EHS gepubliceerd. Hoewel

uit dit rapport blijkt dat de soep van het nieuwe natuurbeleid wellicht niet zo heet gegeten wordt als zij wordt opgediend, spreekt er toch een duidelijke zorg uit voor de gevolgen van dat beleid voor de natuurkwaliteit in ons land en de mogelijkheden om te kunnen blijven voldoen aan internationale verdragen op het gebied van natuur en biodiversiteit.

In veel gebieden worden door boeren initiatieven ondernomen om al dan niet gezamenlijk natuur te gaan beheren en daar ook een (aanvullend) inkomen uit te halen. Daarnaast zijn er steeds meer agrarische ondernemers die zich profileren als 'natuurboer' en ook bereid zijn om grote stukken natuur te gaan beheren als onderdeel van hun bedrijfsstrategie. Ook zijn er initiatieven om als collectief van boeren 'natuurcoöperaties' op te richten om daarmee dezelfde rol en status te krijgen als de terreinbeherende organisaties.

In deze handleiding wordt de door het netwerk verzamelde kennis en initiatieven gebundeld. In hoeverre veranderende wetgeving van invloed zal zijn op de bruikbaarheid van de informatie in deze handleiding weten we op dit moment niet. Wat we wel weten is dat de beschreven praktijkvoorbeelden inspirerend zijn en dat bij veranderende wetgeving nieuwe kansen ontstaan en worden aangegrepen voor nieuwe ontwikkelingen.

Auteur:

F. van Leeuwen
K.de Jong

Netwerkdeelnemers:

T.J. Slob
J. Samsom
M. de Vries
F. van Leeuwen
A. de Goeij
P.G. Blanken
J. van Dijk (DLG)

Regeling particulier natuurbeheer

2.1 Wat is particulier natuurbeheer?

Een speciale vorm van natuurbeheer is 'particulier natuurbeheer'. Agrariërs die landbouwgrond hebben in gebieden die 'begrensd' zijn voor natuur (i.e. de overheid wil ze op termijn aankopen om er natuur van te maken), kunnen ook zelf de natuur ontwikkelen, in plaats van dat de overheid de gronden koopt en doorspeelt aan een natuurorganisatie. De waardedaling van de grond wordt vergoed en er kan een beheerpakket worden afgesloten. Met name de vergoeding voor de waardedaling is zeer interessant en kan een groot deel kapitaal vrijspelen voor investeringen of een overname.

Kenmerken van particulier natuurbeheer:

- De boer blijft eigenaar
- Landbouwgrond wordt natuurgrond
- Afhankelijk van de natuurdoelstelling blijft weiden en bemesten mogelijk
- De beheerder wordt afgerekend op het natuurresultaat
- De subsidies kunnen interessant zijn, aantrekkelijk voor investeringen en overname-situaties
- Ondernemen met natuur
- Niet te verwarren met agrarisch natuurbeheer: hierbij behoudt de grond haar landbouwfunctie!

Boeren die aan 'particulier natuurbeheer' doen, worden voor dat deel van hun land eigenlijk een soort mini-Natuurmonumenten. De zogenaamde 'functieverandering' (van landbouw naar natuur) door particulieren wordt gestimuleerd met een subsidieregeling. Deze regeling keert na de functieverandering direct 85 % van de getaxeerde grondwaarde belastingvrij uit. Dit is de vergoeding van de waardedaling. Na de functieverandering zijn er nog meer subsidiemogelijkheden, o.a. voor de inrichting van het nieuwe natuur(!)gebiedje en voor het beheer er van.

2.2 Begrenzing

Om landbouwgrond via de regeling particulier natuurbeheer (SKNL) om te zetten in natuur is het nodig dat de grond 'begrensd' is.

Met 'begrenzing' wordt in dit verband bedoeld dat de grond door de overheid is aangewezen om in de toekomst

te worden omgezet in natuur. De gebruikelijke manier voor die omzetting is dan dat de overheid probeert de grond te 'verwerven', vervolgens in te richten en dan door te leveren aan bijvoorbeeld Staatsbosbeheer of Natuurmonumenten voor het beheer. Maar u kunt dus met particulier natuurbeheer ook zelf de natuur realiseren.

Begrensd natuur (= dus nog niet gerealiseerd, en officieel gewoon nog landbouwgrond) is ingetekend in het Provinciaal natuurbeheerplan. Bij nieuwe begrenzingen is er een inspraakprocedure en een terinzagelegging.

Wilt u weten of uw grond 'begrensd' is voor natuur?

Als u wilt weten of ook uw grond voor natuur begrensd is, moet u in het natuurbeheerplan van uw provincie kijken. Deze zijn ook digitaal beschikbaar, op de website van de provincie.

Zuid-Holland:

www.zuid-holland.nl -> 'Thema's' -> 'Natuur' -> 'Natuurbeheerplan'

Utrecht:

www.provincie-utrecht.nl -> 'Onderwerpen' -> 'Natuur en landschap' -> 'Natuurbeheer' -> 'Natuurbeheerplan'

Noord-Holland:

www.noord-holland.nl -> 'Thema's' -> 'Natuur en landschap' -> 'Natuurbeheerplan'

Mijn grond is niet begrensd, maar ik wil toch meedoen met particulier natuurbeheer; wat nu?

Het is mogelijk (niet altijd, maar soms wel) om gronden op verzoek te laten begrenzen. Hiervoor moet u een officieel schriftelijk verzoek indienen bij de Provincie. Deze beoordeelt dan of uw grond voldoende natuurpotentieel heeft en in voldoende mate aansluit bij bestaande natuur.

Deze werkwijze is op sommige plaatsen in het verleden toegepast (o.a. het Wormer- en Jisperveld in Noord-Holland) maar door de herziening van de Ecologische Hoofdstructuur zullen de mogelijkheden voor nieuwe begrenzingen in de komende jaren waarschijnlijk uiterst beperkt, maar waarschijnlijker nog geheel uitgesloten zijn.

2.3 Functiewijziging

Functiewijziging is de centrale en meest ingrijpende stap bij het particulier natuurbeheer: landbouwgrond wordt natuurgrond. Door deze functiewijziging wordt de grond vaak minder waard. De 'SKNL-functieveranderingssubsidie' compenseert deze waardedaling.

Landbouwgrond wordt natuur

Bij de officiële functieverandering van grond binnen de Subsidierегeling Kwaliteitsimpuls Natuur en Landschap wordt de betreffende landbouwgrond voor altijd omgevormd naar natuur. Vanaf dat moment zijn activiteiten die de instandhouding of ontwikkeling van het natuurdoel in gevaar brengen niet meer toegestaan.

Kwalitatieve verplichting

De omvorming wordt bij de notaris vastgelegd in de zogeheten 'kwalitatieve verplichting'. Daarin staan de afspraken over de omvorming en andere verplichtingen vastgelegd. In de kwalitatieve verplichting staan ook de algemene gegevens vermeld zoals de oppervlakte en het natuurdoel.

De kwalitatieve verplichting rust op de grond, en 'verhuist' dus mee wanneer u de grond zou verkopen. Het werkt wat dat betreft net als een erfdienstbaarheid (bv. recht van overpad).

Functieveranderingssubsidie

Door de omvorming wordt de grond minder waard. De SKNL-functieveranderingssubsidie compenseert deze waardedaling. Dat gaat door middel van een taxatie door DLG. De agrarische waarde wordt getaxeerd (formeel: de agrarische waarde in het economisch verkeer). Hiervan krijgt u dan 85 % uitgekeerd. De resterende 15 % is de zogenaamde restwaarde - de waarde die het terrein nog heeft als de kwalitatieve verplichting er op gevestigd is.

Bij de taxatie van de grond wordt eventuele 'warmte' buiten beschouwing gelaten.

De functieveranderingssubsidie wordt in 1 keer uitgekeerd via het Nationaal Groenfonds. De functieveranderingssubsidie is vrijgesteld van inkomstenbelasting.

De functiewijziging is definitief, voor altijd. Soms wordt er beweerd dat het voor 30 jaar is, maar dit is niet zo.

Inrichtingsplan

3.1 Investeringssubsidie

Een investeringssubsidie is bestemd voor de inrichting van een nieuw natuurerrein. De investeringssubsidie ondersteunt ook maatregelen die ervoor zorgen dat u het gewenste beheers- of landschapspakket kan realiseren. Met een investeringssubsidie kunt u dus een terrein zo veranderen, dat u voldoet aan de geldende voorwaarden van het natuurype. U wilt bijvoorbeeld het natuurype "nat schraalland" realiseren, maar uw land is niet nat genoeg. U kunt dan een investeringssubsidie krijgen op bijvoorbeeld het plaatsen van stuwen, die het water vasthouden.

Investeringsperiode

De inrichting duurt maximaal 6 jaar, dit heet de investeringsperiode; meestal is de periode echter korter. DLG stuurt aan op een zo snel mogelijke realisatie. De subsidie vergoedt 95 % van de kosten die u maakt voor de inrichtingswerkzaamheden.

Investeringsplan

Een investeringssubsidie wordt normaalgesproken aangevraagd tegelijk met de aanvraag voor de functieverandering. Ter onderbouwing van de aanvraag moet er een 'investeringsplan' of 'inrichtingsplan' worden opgesteld en meegestuurd. De kosten voor het maken van het plan, en voor eventuele leges kunnen ook vanuit de subsidie worden vergoed.

In het inrichtingsplan staat omschreven hoe het terrein er nu uitziet, hoe het moet worden, en welke maatregelen daarvoor nodig zijn. Bovendien is er een onderbouwde begroting nodig. U bent zelf verantwoordelijk voor het op te stellen investeringsplan. U moet zelf bedenken (of laten bedenken) wat u wilt en wat er nodig is.

De Dienst Landelijk Gebied beoordeelt dit plan.

Voorbeelden van inrichtingsmaatregelen

Bij de grasland-natuurypen - de meest voorkomende natuurypen in het veenweidegebied zijn gebruikelijke inrichtingsmaatregelen:

- Reparatiebekalking
- Herstel van greppels en afvoerpijpen

- Herstel van weidemolens en -pompjes
- Het flauwer maken van oevertaluds
- Herstel van dammen
- Verwijderen van bosjes en ruigte
- Reparatiebemesting
- Plaatsen van stuwen en schotten om het waterpeil te verhogen
- Afgraven / -plaggen van gronden voor verschraling

3.2 Beheersubsidie

Nadat u het nieuwe natuurgebied hebt ingericht, start het beheer. U kunt hiervoor beheersubsidie aanvragen. Dit gaat, net als bij agrarisch natuurbeheer, in de vorm van pakketten met een looptijd van 6 jaar. Die pakketten dragen de naam van het natuurdoel waarvoor u hebt ingericht. Dit wordt het 'natuurype' genoemd. Alle natuur van Nederland is ingedeeld bij een natuurype. Voorbeelden van natuurypen zijn: 'Duinheide', 'Nat schraalland', 'Dennen-, eiken- en beukenbos', en 'Eendenkooi'.

Alle natuurypen kennen een uitgebreide beschrijving van wat de bedoeling is. Dit is een soort streefbeeld van het landschap dat met het natuurype beoogd wordt, inclusief de daarin voorkomende flora en fauna. Ook worden er voorbeeldgebieden genoemd die aan dit streefbeeld voldoen. DLG (de controleur van particulier natuurbeheer) ziet er op toe dat bij het beheer dit streefbeeld voorop staat.

Naast deze beschrijvingen, worden er bij elk natuurype enkele voorwaarden en kaders genoemd. Die gaan bijvoorbeeld over de waterstand of de mogelijkheden voor beweiding. Tevens moeten deze kaders het natuurype onderscheiden van andere natuurypen. De vermelding en beschrijving van het beheer is alleen mogelijk voor de periode na definitieve inrichting dat is het moment waarop er een aanvraag voor beheer kan worden ingediend bij de eerst volgende openstelling. De beschikking voor beheer gaat dan per de eerste van de eerste maand van een nieuw jaar in.

3.3 Natuurypen

Veel voorkomende voorbeelden van natuurpakketten bij particuliere natuurbeheerders in het veenweidegebied zijn:

- Natuurtype N13.1 "Vochtig weidevogelgrasland". Beheervergoeding ca. € 435,- / ha per jaar.

Voorwaarden:

- Er zijn minimaal 35 broedparen weidevogels per 100 hectare aanwezig (alle soorten minus Kievit en Scholekster).
- Niet meer dan 10 % van de weidevogelkuikens mag sneuvelen als gevolg van beheer.

- Natuurtype N10.2 "Vochtig schraalland". Beheervergoeding ca. € 1.039,- / ha per jaar.

Voorwaarden:

- Dit beheertype wordt gehooïd, eventueel nabeweïd
- Gemiddeld waterpeil van 20 tot 30 centimeter onder maaiveld (alleen de zomer mag het gedurende korte tijd dieper wegzakken) - Jaarlijks verplicht 1 x maaien en afvoeren - Geen bemesting, m.u.v. maximaal 20 ton ruige stalmest / ha

- Natuurtype N12.2 "Kruiden- en faunarijk grasland". Beheervergoeding ca. € 253,- / ha per jaar.

Voorwaarden:

- Kruiden en mossen (dicotylen, dus geen grassen) bedekken minimaal 20 % van het oppervlak
- Geen bemesting, m.u.v. maximaal 20 ton ruige stalmest / ha

- Natuurtype N5.1 "Moeras". Beheervergoeding ca. € 538,- / ha per jaar.

Voorwaarden:

- Maximaal 20 % open water, maximaal 10 % struweel.
- Grondwaterstand 0 – 20 cm onder maaiveld in de natte delen. In de winter mag de grondwaterstand wegzakken tot maximaal 40 cm onder maaiveld (uitgezonderd bij droogte).
- Het gaat om verlandingsvegetaties, riet- en biezenvegetaties en natte ruïgtes.

De hierboven genoemde vergoedingen zijn gebaseerd op 2011 de verwachting is dat deze vergoedingen de komende jaren naar beneden worden bijgesteld.

3.4 Aanvraag en advies

Een aanvraag voor particulier natuurbeheer kan op elk moment gedaan worden, maar het verdient aanbeveling om na te gaan of en hoeveel budget er nog ongeveer is. Zo'n aanvraag is geen sinecure. Het gaat over veel geld, en functiewijziging is een zeer ingrijpende verandering. O.a. de volgende kwesties zijn aan de orde:

- **De organisatorische consequenties.** O.a.: Is uw grond begrensd voor natuur? (een voorwaarde om mee te kunnen doen) Zo nee, kan dat alsnog gebeuren? Wat is daar voor nodig? En is de stap naar natuurbeheer u het papierwerk waard?
- **De financiële consequenties.** O.a.: Hoe zit het met het onderpand voor uw hypotheek? Is het verstandig om de stap naar natuurbeheer te doen voor of na de overname van het bedrijf door een opvolger?
- **De bedrijfstechnische consequenties.** O.a.: Kunt u het beheer leveren dat nodig is voor het natuurdoel? Bent u in staat om de afname van de mestplaatsingsruimte op te vangen?

Pre-taxatie en pre-toets bij DLG

Om meer houvast te hebben bij uw besluitvorming kunt u bij DLG een pre-taxatie aanvragen van de waarde van uw grond. Deze taxatie geeft geen uitsluitel maar wel een idee.

Als u al verder bent met uw investeringsplan, kunt u ook een pre-toets op uw plan aanvragen. Dan dient u nog niet echt uw plan in, maar laat u DLG alvast beoordelen. Met het commentaar van DLG kunt u dan uw plan verbeteren is de kans op een vlotte goedkeuring groter.

3.5 Vergunningen, bestemmingsplan, wateropgave, waterschapslasten

Naast de Provincie, de Dienst Landelijk Gebied en de Dienst Regelingen, die vooral te maken hebben met de begrenzing, het inrichtingsplan, de financiering en de kwalitatieve verplichting, spelen ook andere partijen een rol. De belangrijkste zijn de gemeente en het waterschap.

- Voor het uitvoeren van de inrichtingswerken is vaak omgevingsvergunning nodig. Dit komt voor bij vergravingen, veranderingen in het slotenpatroon, verhardingen, kap van bomen e.d. Let ook op het verwerken van de eventueel vrijkomende gronden. Meer informatie en digitaal vergunning aanvragen op www.omgevingsloket.nl. Bestemmingsplan inzien kan op www.ruimtelijkeplannen.nl.
- Voor het uitvoeren van inrichtingswerken is vaak eveneens vergunning van het waterschap of hoogheemraadschap nodig. Het instellen van aparte peilvakken, het plaatsen van pompen, stuwen, dammen e.d. kan niet zomaar. Voor

wat betreft de bergingscapaciteit in een polder hanteert het waterschap doorgaans de vuistregel: dempen = graven. Overleg met het waterschap over de mogelijkheden.

- Bedenk dat het creëren van een natuurgebied in gebieden met een wateropgave vaak een oplossing betekent voor het waterschap. Een 'wateropgave' betekent dat het gebied (een polder bijvoorbeeld) in de huidige situatie volgens de risiconormen van het waterschap niet genoeg bergingscapaciteit heeft (bij zeer zware regenval kan het land dan onder water lopen). Het waterschap heeft dan de plicht om binnen dit gebied naar oplossingen te zoeken. Vaak wordt dat uitgedrukt in hectares. Natuur heeft een andere risico factor dan landbouw – natuur mag plat gezegd vaker onder water lopen. Wanneer er natuur ontwikkeld wordt is er dus minder bergingscapaciteit nodig.
- Naast het vastleggen van de functiewijziging naar natuur middels de kwalitatieve verplichting is het de bedoeling dat deze wijziging ook wordt vastgelegd in het gemeentelijk bestemmingsplan. Dit heeft geen haast, maar is uiteindelijk wel nodig. Soms heeft een gemeente een wijzigingsbevoegdheid opgenomen in het vigerend bestemmingsplan, zodat een aanvraag tot bestemmingswijziging volstaat. Anders verdient het aanbeveling om een herziening van het bestemmingsplan af te wachten, en het daarin mee te nemen.
- Omtrent de waterschapslasten heerst momenteel discussie. Sinds 2009 is er een nieuw heffingenstelsel binnen de waterschappen waarin de heffing voor natuurgebieden praktisch tot nul wordt gereduceerd, terwijl landbouwgebieden juist zwaarder worden aangeslagen. De discussie gaat over de vraag wat onder natuur valt. De waterschappen stellen dat land waar sprake is van 'enig agrarisch gebruik' (dus ook de meeste graslandnatuurgebieden) in de categorie 'onbebouwd' (samen met de landbouwgebieden)

valt. De natuurorganisaties staan op het standpunt dat al het land met bestemming 'natuur' aangeslagen hoort te worden volgens het tarief voor natuur. Op dit moment (2011) bereidt het Bosschap, samen met enkele andere natuurorganisaties juridische stappen voor.

3.6 Het investeringsplan

Wat moet er in het investeringsplan staan?

Het investeringsplan is een beschrijving van de investeringen die nodig zijn om het terrein dat nu nog landbouwgrond is, in fysieke zin om te vormen tot natuurgebied. Graafwerkzaamheden, aanpassingen van de waterhuishouding, beplantingen of juist het verwijderen van beplantingen zijn onderdeel van dit plan.

Vaste onderdelen van een goed investeringsplan zijn:

1. Een beschrijving van de huidige situatie. Denk aan: bodemsoort, toestand waterhuishouding, minerale samenstelling van de bodem, aanwezige natuurwaarden, aanwezige landschapselementen, toestand van de bereikbaarheid, en de ligging ten opzichte van andere natuurgebieden.
2. Een beschrijving van de gewenste situatie. Hierin hoort o.a. het natuurdoel genoemd te worden. Daarnaast een beschrijving van de kenmerken van het nieuwe natuurtherrein: welke soorten flora en fauna komen er voor? Hoe is de waterhuishouding? Hoe staat het met de bereikbaarheid? Welke landschapselementen zijn er?
3. Een beschrijving van de maatregelen die nodig zijn om van de huidige situatie in de gewenste situatie te komen. Benoem niet alleen de maatregel maar ook de kwantiteit (aantal hectares, aantal meters, aantal kuub grond e.d.), en de maatvoering.
4. Een motivering van de maatregelen. Vooral een ecologische onderbouwing is belangrijk: waarom is de maatregel in kwestie in belang van het natuurdoel?
5. De begroting. Deze dient zoveel mogelijk onderbouwd te zijn met offertes, en uitgesplitst per maatregel. Als er sprake is van meerdere beheereenheden, maak dan ook duidelijk welk deel van de begroting bij welke beheereenheid hoort. Hou ook rekening met de 5 % eigen bijdrage, en met de BTW. Als u de BTW kunt verrekenen, voer dan de kosten exclusief BTW op.
6. Een planning. Wanneer gaat de uitvoering plaatsvinden? Hou hierbij rekening met eventuele vergunningen die nodig zijn (van gemeenten en/of waterschap). Hou ook rekening met de Flora- en Faunawet. Kies het voor de natuur gunstigste moment voor de werkzaamheden.
7. Bijlagen. Denk aan: offertes, kaarten, foto's, schetsen, literatuur, inventarisatiegegevens en bodemmonsteruitslagen.
8. Gegevens van u als aanvrager. Naam, adres, woonplaats, telefoon, e-mail, BRS-nummer en aanvraagnummer (van het aanvraagformulier).

In zijn algemeenheid geldt voor het inrichtingsplan: maak zeer duidelijk wat u wilt, waar u het wilt, en waarom u het wilt. Hoe completer u bent, hoe minder u naderhand hoeft aan te vullen.

Maatregelen

Hieronder volgt een korte beschrijving van veel voorkomende maatregelen in een inrichtingsplan.

Waterhuishouding

Wie van landbouwgrond natuur wil maken heeft in het westelijk veenweidegebied bijna altijd te maken met de waterhuishouding als een bepalende factor. Met name het slootwaterpeil is van belang. In de meeste gevallen zult u het waterpeil willen verhogen. In een aantal natuurtypen (bv. Moeras en Vochtig Schraalland) is een hoog waterpeil verplicht, maar ook voor andere natuurtypen, waarin het waterpeil niet expliciet benoemd is, is een verhoging vaak aan te raden.

Ook de detailwaterhuishouding is relevant. Denk hierbij aan greppels en binnenslootjes. Een goed functionerend greppelsysteem is ook voor een natuurgebied belangrijk.

Bij het verhogen van het waterpeil komt vaak wel één en ander kijken. Het plaatsen van stuwen en/of schotten, of het aanleggen van dammen zal nodig zijn om als het peilvak gescheiden moet worden. Vervolgens is er vaak een windwatermolentje, elektrische pomp of inlaat vanuit de boezem nodig. Uiteraard is voor dit soort maatregelen ook toestemming van het waterschap vereist. Deze toestemming hoeft er niet al te zijn voordat u de aanvraag indient, maar moet er wel zijn voordat u gaat uitvoeren. U bent zelf verantwoordelijk voor het aanvragen van vergunningen.

Grondverzet

Bij het inrichten van een natuurgebied komt vaak ook grondverzet kijken. Denk aan:

- Het graven of dempen van sloten
- Het aanleggen van natuurvriendelijke oevers
- Afgraven van grond
- Het graven van een poel
- Het verplaatsen / aanleggen / verwijderen van dammen

Belangrijk hierbij is de verwerking van vrijkomende grond: probeer dit zoveel mogelijk op eigen terrein te doen. Afvoer van grond is vaak kostbaar. Voor bijna alle soorten vergravingen zijn bovendien ook vaak vergunningen nodig van het waterschap en de gemeente (omgevingsvergunning). Het waterschap let o.a. op de hoeveelheid open water – deze mag niet afnemen (dempen = graven). De gemeente zal vooral letten op cultuurhistorie, landschap en verstoring.

Aanleg natuurelementen

U gaat een natuurgebied inrichten. Wat moet er dan komen? Afhankelijk van het natuurtype kan het interessant zijn om ook enkele specifieke natuurelementen in uw investeringsplan op te nemen. Deze kunnen de diversiteit van het gebied verhogen, en wellicht op die manier ook bijdragen aan het natuurdoel. Bijvoorbeeld:

- Rietlandjes
- Natuurvriendelijke oevers
- Plas-drasterrein
- Poel
- Verlandings-slootje

Let ook bij deze elementen op de benodigde vergunningen en vereisten. Het is belangrijk dat het element bijdraagt aan het natuurdoel. De natuurtypen zijn vrij algemeen beschreven, dus meestal kan vrij goed betoogd worden dat dit soort elementen bijdragen aan het doel, maar het mag in ieder geval niet conflicteren. Een elzensingel aanleggen in een weidevogelgebied is niet de bedoeling (en zal derhalve door DLG niet goedgekeurd worden).

Verwijderen van begroeiing en / of opstallen

In sommige gebieden is opschietend hout een groot probleem. Hier en daar komt het ook voor dat er nog schuurtjes of andere ongewenste bouwwerken in het natuurgebied staan. Dit soort zaken kan worden meegenomen met het investeringsplan. U krijgt dan investeringssubsidie om deze versturende elementen op te ruimen.

Let ook hierbij op het gemeentelijk beleid. Voor het kappen van bomen is meestal een kapvergunning (omgevingsvergunning) nodig. Denk ook aan de afvoerkosten.

Verbetering bereikbaarheid

Soms zijn natuurgebieden slecht ontsloten, en slecht bereikbaar. Om enige beheerefficiëntie te bereiken is dan eigenlijk een verbeteringslag nodig. Hierbij kan het gaan om herstel van dammen, aanleg van kavelpad en eventueel bruggen. De DLG is hier zeer terughoudend mee, en beoordeelt kritisch of deze maatregelen echt nodig zijn voor het natuurdoel. Ook zal de DLG, indien de maatregelen worden goedgekeurd, kiezen voor de 'sobere' uitvoering van werken in deze categorie. Natuurlijk zijn ook voor dit type maatregelen vergunningen van gemeente en waterschap vereist.

Beheer

Tijdens het inrichten moet er ook het gewone beheer plaatsvinden. Dit kan vanuit de investeringssubsidie worden vergoed, maar DLG let er scherp op dat de investeringsperiode niet langer duurt dan strikt noodzakelijk. De vergoeding voor het beheer is gelijk aan de standaardvergoeding voor het natuurtype in kwestie.

Motivering

Alle maatregelen in het investeringsplan moeten gemotiveerd worden.

- Op welke manier draagt deze maatregel bij aan het natuurdoel?
- Is de maatregel echt nodig?
- Wegen de kosten op tegen de baten?
- Waarom is juist op die plek die maatregel nodig?
- Zijn er praktijkvoorbeelden waar deze maatregel al met succes is toegepast? Zo ja, noem deze, liefst met bronvermelding.
- Indien relevant: beargumenteer de gekozen maatvoering / uitvoering van de maatregel. (bv. Waarom een natuurvriendelijke oever van 3 meter breed en geen 6 meter breed?)

Het helpt om in de motivatie literatuurverwijzingen op te nemen. Het 'Handboek agrarisch natuurbeheer' en het 'Handboek natuurdoeltypen' zijn goede bronnen. Onderbouwing met lokaal verzamelde gegevens is ook sterk. Bijvoorbeeld bij reparatiebepaling verdient het aanbeveling om gegevens van bodemonderzoek mee te sturen.

Probeer zelf uw eigen plan te beoordelen vanuit een 'onafhankelijk' standpunt. Welke vragen zou u stellen als u DLG was?

Het kan soms helpen om in de motivatie ook iets van het keuzeproces te laten zien. Bijvoorbeeld bij de afweging tussen, bijvoorbeeld, verschillende soorten pompen. Als u 15.000 euro aanvraagt voor een pomp op zonnepanelen, kan u de vraag van DLG verwachten: waarom zo'n dure pomp? Er zijn toch ook goedkopere pompen op electriciteit of op diesel? Als u dan aangeeft hoe u deze afweging heeft gemaakt (bv. elektrische pomp was niet mogelijk omdat er geen aansluiting in de buurt zit, en de dieselpomp maakt te veel herrie en verstoort te veel doordat hij elke dag moet worden bijgevuld), voorkomt u dit soort vragen.

Begroting

De begroting is een belangrijk onderdeel van het investeringsplan. Wees hierin precies. Zorg dat elke post logisch volgt uit het voorgaande: de beschrijving van de maatregelen en de motivatie. Probeer de begroting zoveel mogelijk te onderbouwen met offertes; zeker voor de duurdere maatregelen zal DLG dit eisen. Voor de post 'beheer' is dit niet nodig.

Aandachtspunten:

- Let op de BTW. Als u in de reguliere BTW-regeling zit, maak dan de begroting exclusief BTW. Als u in de landbouwregeling voor de BTW zit, stel dan de begroting inclusief BTW op.
- Begroot ook de kosten voor leges (vergunningen).
- Begroot ook de kosten voor het opstellen van het investeringsplan.

Dit kan echter alleen indien u het plan laat opstellen door een ander (die u dan voor het werk een factuur stuurt).

- U kunt een bedrag voor winst/risico van 15 %, directievoering 1 %, opstellen plan 7 %, maken bestek 5 % en toezicht 12 % opvoeren op de begroting. Richtlijn: niet meer dan € 35,- per uur voor eigen arbeid. De kosten moeten realistisch zijn, bijvoorbeeld maximaal 7 % plankosten moeten zijn.
- Een post 'Onvoorzien' is toegestaan. Maximaal 5 % van de totale begroting.
- Voeg offertes bij, minimaal voor de grotere werken, en houd de bedragen op de offertes aan in de begroting. Ook als u van plan bent de maatregel in eigen beheer uit te voeren!
- De post 'beheer' dient u apart te noemen. Het bedrag is het aantal hectares x de hectarevergoeding voor het natuurype x het aantal jaren dat de inrichtingsperiode duurt (meestal zal dit minder dan een jaar zijn, dan wordt dat dus bv x ½).
- Als er meerdere natuurypen zijn: maak dan duidelijk welk gedeelte van elke post (en de totale begroting) bij ieder natuurype hoort.
- Als er meerdere beheereenheden zijn (bv verspreid liggende stukken): maak dan duidelijk welk gedeelte van elke post (en de totale begroting) bij iedere beheereenheid hoort.
- Noem bij de begroting dat de 5 % eigen bijdrage uit eigen middelen zal worden gefinancierd.

Bedenk dat DLG redelijk goed weet wat natuurinrichtingswerken in de praktijk kosten (ze hebben een eigen normkostensysteem hiervoor). Grote afwijkingen van 'normale' kosten zullen leiden tot vragen.

Bijlagen

De bijlagen bij het investeringsplan zijn belangrijk, en verdienen aandacht. De volgende bijlagen kunnen relevant zijn:

- Kaarten. (kaarten van het nieuwe natuurgebied, en waar de te nemen maatregelen gepland zijn e.d.)
- Foto's (foto's van de huidige situatie, en foto's van situaties elders die lijken op wat u beoogt)
- Schetsen (bv. een dwarsdoorsnede van de natuurvriendelijke oevers die u wilt aanleggen)
- Inventarisatiegegevens (als er natuurinventarisaties zijn gedaan in het gebied, kunnen die interessant zijn om mee te sturen)
- Overige meetgegevens (bv. bodemonderzoeken, metingen van waterstanden e.d.)
- Kopieën van correspondentie met waterschappen en gemeentes (bijvoorbeeld om te laten zien dat deze partijen welwillend zijn en mee zullen werken)
- Offertes (om de begroting te onderbouwen)

Het beheerplan

In het natuurbeheer is de 'gouden middenweg' vaak de beste. Begrazing is nodig, maar te lang te veel vee werkt verstorend. Maaien is ook nodig, maar te veel te gelijk is ongunstig voor wild en broedende vogels. Goed natuurbeheer is niet star maar flexibel en vereist kennis van zaken. Blind varen op een late maaidatum, een vast waterpeil of een bepaald bemestingsniveau is niet verstandig. Aanpassingen van jaar tot jaar en zelfs tijdens het seizoen zijn vaak nodig, vanwege de omstandigheden in het veld, nieuwe vestigingen van kruiden, of gedrag van vogels.

Een beheerplan maken kan handig en verstandig zijn, maar vooral belangrijk is dus wat er mee gebeurt. Het moet een hulpmiddel zijn, geen recept.

Een beheerplan kan bestaan uit:

- Set van uitgangspunten (zoals beheertypen, eisen, wettelijke kaders e.d.)
- Kaarten (waar wordt wanneer gemaaid, beweid, bemest en hoeveel)
- Streefbeeld(en) (foto's, tekeningen)
- Overzicht van algemene gedragsregels
- Beschrijving van handelswijze bij verschillende maatregelen
- Taakverdeling en organisatie (wie doet wat)
- Kalender (wanneer moet wat gebeuren)
- Doorkijk naar een meerjarenprogramma m.b.t. gro(o)t(er) onderhoud.

Belangrijker nog dan het precies op kaart zetten van maaidata, is het zicht op de achterliggende keuzes. Waarom wordt op perceel x wel bemesting toegepast en op perceel y niet?

Hieronder wordt op de drie belangrijkste beheermaatregelen uitvoerder ingegaan (maaieren, beweiden en bemesten).

4.1 Maaieren

Bij het beheer van graslanden is de maaimachine vrijwel onmisbaar. Dat geldt ook voor grasland-natuurgebieden. Voor veel grasland-natuurtypen vormen weide- en watervogels een belangrijke doelstelling, vaak naast flora-doelstel-

lingen. Het maaibeheer is dan een belangrijke succesfactor.

Voor een agrariër die begint met particulier natuurbeheer vormt de benodigde verandering van het maaibeheer vaak een grote mentale stap. Als alle andere boeren in de omgeving aan het maaien zijn, en het gaat over een paar dagen regenen, dan vergt het veel zelfbeheersing om de maaier in de schuur te laten staan. De verleiding is dan groot om toch maar te beginnen, en gewoon, net als in het agrarisch natuurbeheer, om de nesten heen te maaien. Dan blijven de vogels toch ook gespaard?

De vraag is echter: in wiens belang is dat? Het is misschien zo dat de nesten gespaard blijven, maar ze zijn op hun eilandjes van gras wel veel vatbaarder geworden voor predatie. Bovendien is het aanzienlijk minder zeker of ook alle pullen die al uit het ei waren dit zullen overleven. Het is m.a.w. vaak toch echt beter voor de natuur om nog te wachten met maaien.

Anders dan bij de pakketten voor agrarisch natuurbeheer, stellen de pakketten voor natuurbeheer geen eisen aan de maaidatum. De particuliere natuurbeheerder moet dus zelf bepalen waar hij wanneer maait.

Algemene tips bij maaieren in natuurgebieden:

- Bij vogelgraslanden: probeer van binnen naar buiten te maaien.
- Rij langzaam. Wild en vogels hebben dan meer kans om zicht uit de voeten te maken.
- Maai gefaseerd en niet in grote oppervlaktes tegelijk.
- Ruim het maaisel altijd op, ook al is het niet geschikt als veevoer.
- Begin niet eerder met maaieren (in vogelgraslanden) dan 1 juni. Wacht bij voorkeur tot de meeste kuikens vliegvlug zijn.
- Pas, in graslanden met een botanische doelstelling, de maaidatum aan op de bloei en zaadzetting van de kruiden.
- Zware snedes zijn ongewenst. Deze vertragen de hergroei en zijn nadelig voor het bodemleven. Bovendien zijn percelen waar pas een zware snede vanaf is gemaaid, gevoeliger voor droge periodes. Om te zware snedes te voorkomen bij late maaidatums is een aanpassing van de bemesting noodzakelijk.

4.2 Beweiding

Het weiden met vee is in graslandnatuurgebieden één van de kernmaatregelen. Beweiding is een goedkope en natuurlijke maatregel, die zorgt voor variatie en diversiteit in het grasland. De belangrijkste aspecten bij beweiding zijn de veedichtheid en het soort vee.

Veedichtheid

Een gemiddelde maximale veedichtheid van 1,5 GVE per hectare is aan te raden in natuurgebieden, waarbij tijdelijk hogere dichtheden mogelijk zijn (zoals bij omweidings-systemen). Een te hoge beweidingdruk is ongunstig voor de ontwikkeling van een kruidenrijke grasmatt, en ook voor de weidevogelstand (vanwege het risico van vertrapping en verstoring). Een te lage veedichtheid is echter ongunstig vanwege te ernstige verruiging.

Bij hoge waterstanden is het belangrijk om de oevers van sloten enigszins in bescherming te nemen tegen het uittrappen door vee. Een verharde drinkplaats of een mobiele drinkbak kunnen helpen. Scheelt ook qua koeien in de sloot.

Bij botanische doelstellingen is voorzichtigheid met beweiding nog meer geboden. Raster desnoods gedeeltes met veel kruiden af. Niet alleen het afgrazen is nadelig voor de kruiden, vooral ook de pleksgewijze bemesting (en urine!) door vee kunnen lokaal grote schade aanrichten.

Soort vee

Beweiding in natuurgebieden vindt doorgaans plaats met rundvee, soms met schapen, in een enkel geval met paarden en bij hoge uitzondering door andere soorten vee zoals geiten, ezels of varkens. Natuurorganisaties geven de voorkeur aan vleesvee, en dan vooral wat oudere dieren. Jongvee gedraagt zich vaak onrustiger en vertrappen en verstoren daardoor meer. Vleesvee is (afhankelijk van het ras) vaak ook rustiger dan melkvee, en in ieder geval vereist vleesvee minder wisselingen in de veestapel (de groep is stabiel, er hoeft minder vaak vee gehaald en gebracht te worden). Bovendien, en dat is voor natuurorganisatie ook belangrijk, 'oogt' vleesvee vaak natuurlijker dan melktypisch zwartbont vee. Niettemin willen veel natuurorganisaties de laatste tijd toch ook meer terug naar lokale dubbeldoelrassen zoals Blaarkop, Lakenvelder, en MRIJ-vee.

Rundvee heeft als belangrijke eigenschap bij begrazing dat ze relatief non-selectief zijn, d.w.z. dat ze (vanwege de

grootte van de bek) relatief moeilijk in staat zijn bepaalde kruiden (zoals bijvoorbeeld klaver) uit te selecteren. Bovendien veroorzaakt begrazing door rundvee vrijwel altijd een gevarieerde grasmatt met kale stukken en stukken met langer gras (bv. rondom mestflatten), wat gunstig kan zijn in vogelgraslanden. Tot slot is bij rundvee van belang dat er kans is op vertrapping van de bodem bij natte omstandigheden.

Schapen grazen heel anders. Ze grazen gelijkmatiger af, maar zijn goed in staat het jonge gras tussen het oude weg te 'snoepen'. Daardoor kan een grasmatt ontstaan die heel kaal is, met her en der lange sprietjes oud, verhout gras (in bloei). Natuurorganisaties zijn o.h.a. terughoudend met begrazing door schapen, omdat ze ook kruiden uitslecteren, die daardoor niet in bloei kunnen komen. Schapen kunnen wel een positief effect hebben op de bodemstructuur – ze lopen a.h.w. de bodem mooi dicht.

Begrazing met paarden en pony's wordt in natuurgebieden weinig toegepast (behalve bij de zeer grote eenheden zoals de Oostvaardersplassen, maar dan gaat het om wilde paarden). Paarden zijn vaak te onrustig om geschikt te zijn voor vogelgraslanden. Bovendien is vertrapping van de bodem een groot risico.

4.3 Bemesting

Bemesting kan een onderdeel zijn van goed natuurbeheer. Voor de meeste natuurtypen is bemesting echter ongewenst, en vaak ook zelfs in het geheel niet toegestaan. Het nadeel van bemesting is namelijk dat dit de bodem verrijkt,

terwijl vrijwel alle bijzondere florasoorten uitsluitend gedijen op voedselarme, schrale grond.

Op sommige graslandnatuurtypen is bemesting echter wel toegestaan, tot maximaal 170 kg stikstof per hectare uit dierlijke mest. Kunstmest is in alle gevallen verboden. De reden dat bemesting op deze natuurtypen wel is toegestaan heeft er mee te maken dat het gaat om natuurtypen die zijn gebaseerd op cultuurlandschappen. Grasland, ook wanneer het kruidenrijk en schraal is, blijft niet vanzelf grasland. Daar is beheer voor nodig.

Er zijn 3 natuurtypen waarbinnen bemesting is toegestaan:

- N10.2 Vochtig hooiland
- N12.2 Kruiden- en faunarijk grasland

- N13.1 Vochtig weidevogelgrasland

Voor Vochtig hooiland (ook wel: vochtig schraalland geheten) en Kruiden- en faunarijck grasland geldt dat er slechts bemesting met ruige stalmest is toegestaan tot maximaal 20 ton per hectare. Op Vochtig weidevogelgrasland is bemesting toegestaan tot maximaal 170 kg stikstof uit dierlijke mest per hectare.

Bij goed natuurbeheer hoort echter de vraag of het in het belang van de natuur is om deze maxima ook helemaal te benutten. Als je vanuit de natuur denkt (o.a. kruidenrijkdom, waterkwaliteit) is 170 kg stikstof per hectare vaak echt te veel. Agrariërs denken soms dat zulke hoeveelheden mest noodzakelijk zijn voor het bodemleven, maar dat blijkt niet uit onderzoek. Pas bij het geheel of vrijwel geheel stoppen met bemesten in combinatie met verschraling (maaien en afvoeren) komt het bodemleven in sommige gevallen merkbaar in de problemen.

Ook de soort mest is van belang. Hoewel nooit wetenschappelijk hard aangetoond (het is heel moeilijk te onderzoeken) zijn vrijwel alle deskundigen het er over eens dat vaste stalmest veel beter is voor de natuur dan gier of drijfmest. De schaarse onderzoeken die hier naar gedaan zijn bevestigen grotendeels dit beeld.

Voor de meeste agrariërs geldt echter dat zij vooral van het tweede type mest veel beschikbaar hebben. Welk belang weegt dan zwaarder?

4.4 Het belang van kwaliteit leveren

Particulier natuurbeheer is geen hobby. Het is een regeling om een deel van de Ecologische Hoofdstructuur te realiseren, en daar wordt heel wat van verwacht. Het is een fout om als agrariër te denken: particulier natuurbeheer doe ik er even bij. Anders dan bij agrarisch natuurbeheer verandert particulier natuurbeheer de structuur van het agrarisch bedrijf fundamenteel.

Als agrariër is het soms tegennatuurlijk om het natuurbelang voorop te stellen. Dit blijkt in de praktijk bijvoorbeeld bij beheerkwesties rondom maaien en bemesting.

Het is van groot belang dat particuliere natuurbeheerders investeren in kwaliteit. De maatschappij heeft fors geïnvesteerd in de functiewijziging en inrichting, en zal daar uiteindelijk iets voor terug willen zien. Op zijn minst inzet van de beheerder.

Monitoring

Monitoring en kwaliteitsborging zijn daarom belangrijk. Monitoring is een verplicht onderdeel bij particulier natuurbeheer, waar de natuurbeheerder zelf voor moet zorgen (een deel van de beheervergoeding is daar ook voor bedoeld). Het algemene advies luidt om hier een derde partij (onafhan-

kelijk) bij te benaderen, bijvoorbeeld de lokale vogelwacht, Landschapsbeheer of een meer formele partij als SOVON (vogeltellingen).

Monitoring hoeft niet elk jaar, maar is wel aan te raden. Aan het eind van de beheerperiode (6 jaar) moet de particuliere natuurbeheerder aannemelijk kunnen maken dat op zijn terrein het doel is gehaald. Meer metingen sluiten de kans op toevallige tegenvallers meer uit.

Probeer te werken met inventariseerders die enigszins gekwalificeerd zijn. Als het gaat om vogels bijvoorbeeld, zorg dan dat de inventariseerders personen zijn die een BMP-cursus hebben gevolgd (Broedparen Monitorings Protocol). Dat versterkt de overtuigingskracht van de uiteindelijke resultaten aanzienlijk.

Kwaliteitsborging

Een ander aspect van kwaliteitszorg is certificering en kwaliteitsborging. Op dit moment (2011) is nog niet veel duidelijk over de mogelijkheden voor particuliere natuurbeheerders, maar die komen er wel. Zowel het Bosschap als de Federatie Particulier Grondbezit werken aan certificeringssystemen voor particuliere natuurbeheerders. Hierbij wordt vooral gekeken naar de werkwijze van de beheerder, en niet zozeer naar het concrete natuurresultaat. Ook kennisontwikkeling en –uitwisseling zullen hier onderdelen van zijn.

Ondernemingsplan

De ondernemer onderneemt. De grootste kans (of bedreiging) voor succes is de ondernemer zelf. De ondernemer (of ondernemers) met zijn/hun partner(s) en gezinnen bepalen voor een groot deel het succes van de ondernemer (onderneming).

Bij het maken van strategische plannen (voor langere of kortere termijn) dienen een aantal stappen te worden doorlopen.

5.1 Doelen, visie en strategie

Het vaststellen van de persoonlijke doelen van de ondernemer (en partner) is de allereerste stap. De persoonlijke doelen zijn namelijk van doorslaggevend belang alvorens de bedrijfsdoelstellingen worden bepaald. Bedrijfsdoelstellingen mogen de persoonlijke doelen niet in de weg staan. Vooral bij meerdere ondernemers (of belanghebbenden) in een onderneming is het van "levensbelang" de bedrijfsdoelstellingen te toetsen aan de persoonlijke doelen.

De bedrijfsdoelen dienen duidelijk en meetbaar te zijn en vormen mede de uitgangspunten voor de te kiezen strategie.

Om de juiste doelen te formuleren is inzicht in sterke en zwakke punten van zowel de ondernemers als van het bedrijf belangrijk.

Visie

Een heldere visie is onontbeerlijk bij het maken van strategische keuzes. Wat zijn de kansen (en bedreigingen) voor de ondernemer en het bedrijf. Hoe ontwikkelt de (afzet) markt en welke invloed heeft dit op de verwachte opbrengsten en kosten? Welke regionale, landelijke of mondiale ontwikkelingen hebben invloed op het bedrijf?

Wanneer doelen en visie vastgesteld zijn kan een strategie worden gekozen en een plan van aanpak worden gemaakt.

5.2 Historische resultaten en huidige situatie

Bij het maken van een strategisch plan (ondernemingsplan) is een beschrijving van de gezinssituatie van de

ondernemer(s), de technische bedrijfsexploitatie en juridische bedrijfsstructuur nodig om de basissituatie (vertrekpunt) helder te krijgen. De financiële resultaten van de afgelopen jaren geven een beeld van het ondernemerschap en de (on)mogelijkheden voor bedrijfsontwikkeling.

5.3 Toekomstplannen

In het ondernemingsplan worden de toekomstplannen uitgewerkt. Wat wil de ondernemer bereiken, welke investeringen zijn nodig en wanneer (investeringsplan) en hoe worden de investeringen gefinancierd (financieringsplan).

Vervolgens wordt een beeld geschetst van de toekomstige bedrijfsexploitatie (ha grond, melkproductie, omvang veestapel en overige technische uitgangspunten) en de financiële resultaten (1e jaar en meerjarenbegroting).

5.4 Natuurgrond en natuurdoelen

Bij het ondernemen met natuur zijn de natuurdoelen leidend. Hiervoor is een gedetailleerd overzicht van de oppervlakten en natuurdoeltype met gebruiksvoorwaarden van belang.

De veestapel moet feitelijk worden beschouwd als een middel (net als maaibeheer) om het natuurterrein te beheren, opdat optimale natuurproductie kan plaatsvinden.

5.5 Kernvragen, Conclusies en Advies

In een ondernemingsplan dienen duidelijke "kernvragen" te worden geformuleerd, b.v. Is de gewenste investering financieel haalbaar en verantwoord. Het antwoord op de kernvraag is voor de ondernemer(s) basis voor de te maken keuzes/de te kiezen strategie.

De conclusies en advies kunnen de ondernemer verder helpen.

Communicatie

In het landelijk gebied wonen en werken veel verschillende mensen en organisaties. Zij hebben allen een mening en visie hoe om te gaan met de inrichting, de leefbaarheid, de flora en fauna op het platteland. Het landelijk gebied is van ons allemaal.

Wanneer je als ondernemer plannen maakt die de inrichting van het landelijk gebied gaat beïnvloeden of veranderen zal dit invloed hebben op anderen.

6.1 Met wie heb ik te maken?

Alvorens plannen uit gaan werken is het belangrijk om een overzicht te maken van mensen en organisaties die in het gebied actief zijn en invloed hebben. Daarbij is het van belang om te weten wat hun doelstellingen en verwachtingen zijn en te bedenken welke invloed uw plannen hierop hebben.

Buren, omwonenden, collega-ondernemers, grondbezitters die er wonen, recreëren en of werken in de omgeving kunnen direct de gevolgen van uw plannen gaan ervaren.

De overheden, zoals waterschap, gemeente, provincie en landelijke overheid bepalen via wetgeving wat de (on)mogelijkheden zijn op het gebied van ruimtelijke ordening, milieubeleid, natuurbeleid, waterbeleid, etc....

Diverse organisaties, bijvoorbeeld milieuorganisaties, weidevogelbescherming, buurtverenigingen, projectontwikkelaars, etc.... kunnen een belangrijke invloed hebben op regionale activiteiten en ontwikkelingen.

Het is aan te raden andere belanghebbenden tijdig en regelmatig te informeren en eventueel mee te laten denken over uw plannen, opdat tegenstand op een later moment kan worden voorkomen. Nog mooier is het als er een win-win situatie ontstaat.

6.2 Verkenningfase / conceptplan

Nu u alle belanghebbenden in beeld heeft gaat u in gesprek. Veelal weet of denkt u als ondernemer waar eventuele knelpunten liggen. In deze gesprekken presenteert u uw

conceptplan of idee om te onderzoeken of er tegenstrijdige of gezamenlijke belangen / knelpunten zijn en u vraagt hulp om uw plan te verbeteren, zodat er een breed gedragen plan kan ontstaan. Leg de uitkomsten van deze gesprekken en eventuele afspraken / acties schriftelijk vast (per brief of per mail).

Wees je ervan bewust dat de verkenningsfase zeer belangrijk is wanneer er duidelijke knelpunten zijn. Een knelpunt kan b.v. zijn dat uw plannen niet passen binnen bestaande regelgeving. Juist dan is het nog belangrijker dat er andere belanghebbenden uw plannen omarmen en gaan steunen.

Het komt regelmatig voor dat overheden plannen afkeuren vanuit de grondhouding "Het past niet binnen de regelgeving". Het is dan de opgave dit te voorkomen en het voor elkaar te krijgen dat er een grondhouding "We gaan op zoek naar een oplossing om het mogelijk te maken" ontstaat.

De nieuw ontworpen natuurdoeltypen van Watersnip Advies is daar een mooi voorbeeld van. Er is door goed overleg politieke draagkracht gevonden voor het concept en dit enthousiasme heeft geleid tot de toezegging vanuit de provincie dat er oplossing zal worden gecreëerd.

6.3 Verdiepingsfase

Wanneer "andere" belanghebbenden en overheden positief zijn over het te ontwikkelen plan komt de verdiepingsfase. Het plan wordt op details uitgewerkt.

Het kan dan voorkomen dat er tegenstrijdigheden ontstaan. Als voorbeeld nemen we een natuurbedrijf met melkkoeien. Het weiden van melkvee is een breedgedragen maatschappelijke wens, terwijl het weiden van vee in een natuurgebied met weidevogel doelstellingen tot verstoring kan leiden.

Aanwending van drijfmest kan conflicteren met de gebruiksvoorschriften voor vaste mest op natuurland.

Stalsystemen waarin vaste mest (nodig voor bemesting natuurland met weidevogel-doelstelling) wordt geproduceerd zijn (nog) niet als emissiearm erkend. Nieuwbouw van deze stalsystemen kan dan door bestaande wet- en regelgeving geweigerd worden.

Het is de uitdaging om met betrokken partijen en organisaties naar een zo goed mogelijke oplossing te zoeken, opdat zoveel mogelijk belangen zullen worden behartigd.

Daarbij is een bij de ondernemer passende, financieel verantwoorde oplossing voorwaarde.

6.4 Aan de slag

Wanneer plannen tot uitvoering zijn gekomen is het regelmatig informeren van belanghebbenden belangrijk zijn. Zij blijven dan positief betrokken. Dit kan b.v. door persoonlijk contact, een nieuwsbrief of iets dergelijks. Het actueel houden van een eigen website biedt anderen de mogelijkheid informatie te vinden.

Jaarlijkse monitoring van natuurresultaten, het betrekken van en samenwerken met organisaties bij de bedrijfsexploitatie- en ontwikkeling is een goede manier om gezamenlijke doelen na te streven.

Voorbeelden

In dit hoofdstuk worden voorbeelden beschreven van bedrijven die ondernemen met particulier natuurbeheer.

Staatssecretaris Bleker, Chris Kalden van Staatsbosbeheer en Han Weber, gedeputeerde provincie ZH openen op 23-09-2011 demovelden "nieuwe natuurdoeltypen" bij Mts De Goeij te Reeuwijk.

7.1 Hoeve Stein te Reeuwijk

In polder Oukoop te Reeuwijk exploiteren Jan, Tony en Ardy de Goeij een melkveebedrijf (80 mk, 40 ha). Transformatiegebied Polder Oukoop is onderdeel van het EHS Kerngebied Reeuwijkse plassen. De opgave voor het transformatiegebied is 1) Creatie van een vitale polder met koeien in de wei, 2) vertragen van de bodemdaling en 3) realisatie natuurdoelen ten behoeve van EHS Kerngebied Reeuwijkse plassen en het Natura 2000 gebied Broekvelden Vettenbroek en polder Stein.

In de polder zal door Staatsbosbeheer en middels Particulier Natuurbeheer door diverse particuliere grondeigenaren een invulling gegeven worden aan de natuurinrichting.

Familie De Goeij heeft van de bedreiging een kans gemaakt en is actief gaan (onder)zoeken welke mogelijkheden van bedrijfsontwikkelingen er bestaan binnen de gewenste natuurontwikkelpannen.

In 2009 is met PPP-Agro advies een 1e financiële verkenning uitgevoerd of de ontwikkeling van een natuurbedrijf voldoende toekomstperspectief oplevert. Uit deze verkenning bleek dat er voldoende mogelijkheden zijn om

een gedegen onderzoek te doen naar de ontwikkeling van een natuurbedrijf met melkvee.

In 2010 is in samenwerking met Provincie Zuid-Holland en gemeente Reeuwijk een pilotproject gestart. Dit project heeft als belangrijkste doel om een perspectiefvol natuurbedrijf met melkvee te realiseren. Provincie Zuid-Holland heeft hiervoor financiële middelen en manuren beschikbaar gesteld.

Er is een kernteam gevormd bestaande uit Watersnip (natuuradvies), PPP-Agro Advies (technisch/financieel advies), Provincie ZH en de ondernemers. Met de persoonlijke en bedrijfsdoelen van de ondernemers en de randvoorwaarden met betrekking tot de natuurdoelen is een plan uitgewerkt.

In grote lijnen bestaat het plan uit:

- Ontwikkeling natuurbedrijf op ca. 200 ha (gemeten maat).
- Omzetten van de 40 ha landbouwgrond van De Goeij in natuurgrond.
- Aankoop van 55 – 75 ha grond van vertrokken boeren.
- Langjarige pacht van ca. 120 ha van Staatsbosbeheer.
- Nieuwbouw vrijloopstal voor 200 melk- en kalfkoeien.
- Ontwikkelen van gebiedsspecifieke streefbeelden/natuurdoeltypen.

De opgaven in het plan zijn:

- Opzet bedrijfsexploitatie passend bij de ondernemers.
- Realisatie inrichtingsplan Particulier Natuurbeheer met diverse grondeigenaren.
- Nieuwbouw stal in en nabij EHS/Natura 2000 (NBW-vergunning/bouwblok).
- Pachtafspraken met Staatsbosbeheer.
- Implementatie nieuwe streefbeelden in SNL regeling met passende vergoeding.
- Peilafspraken waterbeheer.
- Bedrijfsoverdracht.
- Financiering plan door kredietverlener.
- Subsidiemogelijkheden.
- Planning van de uitvoering.

De uitvoering van het plan zal wanneer de LIFE + subsidie aanvraag wordt goedgekeurd in volle omvang uitgevoerd kunnen worden. Zo niet zal er worden gezocht naar alternatieven.

7.2 Boeren-natuurgebied Geerpolder

In de Geerpolder bij Zoeterwoude hebben 3 agrariërs in 2006 het initiatief genomen om een nieuw natuurgebied te realiseren. Via de toenmalige Landinrichtingscommissie (LIC) Leidschendam is een plan gelanceerd om een stuk van de natuurbegrenzing in de Zoetermeersche Meerpolder te verleggen naar de Geerpolder.

Dat leverde een aantal voordelen op. In de eerste plaats was dat de realisatie van het Aanvoertracé. In de Zoetermeersche Meerpolder had de LIC de taak om grond te verwerven voor het Aanvoertracé naar de Nieuwe Driemanspolder (in de Nieuwe Driemanspolder wordt een groot piekbergingsgebied ingericht). De boeren in de Zoetermeersche Meerpolder wilden wel grond verkopen, maar ze wilden ruilgrond terug. De natuurbegrenzing zat daarom in de weg – de boeren wilden immers agrarische grond terug, zonder natuuropgave. Door het verschuiven van de natuurbegrenzing naar de Geerpolder kon het Aanvoertracé in zijn geheel verworven worden.

In de tweede plaats kon de LIC op deze manier natuur realiseren. De voor natuur aangewezen gronden in de Zoetermeersche Meerpolder waren immers formeel nog steeds landbouwgrond. Onder de eigenaren was geen animo voor particulier natuurbeheer. Hierdoor zat de realisatie van het natuurgebied fors in het slop. Door de begrenzing te verschuiven naar de Geerpolder, kwam deze te liggen op eigendommen van agrariërs die wel particulier natuurbeheer wilden toepassen.

In de derde plaats is de potentie voor natuur in de Geerpolder minstens zo groot, zoniet groter dan in de Zoetermeersche Meerpolder. Staatsbosbeheer, de beoogd beheerder van het (niet-gerealiseerde) natuurgebied in de Zoetermeersche Meerpolder steunde om deze reden ook de verschuiving.

De LIC en de Provincie reageerden dientengevolge positief op het voorstel van de agrariërs uit de Geerpolder. In 2009 en 2010 werd de verschuiving van de begrenzing, in twee stappen, een feit. Vrij snel daarna diende de 3 agrariërs hun aanvragen voor particulier natuurbeheer in, en begin 2011 was al het land formeel omgevormd tot natuur.

Eén agrariër (niet één van de initiatiefnemers) uit de Geerpolder kon worden uitgeplaatst. Hij verhuisde naar Groningen en zijn bedrijf werd gekocht door DLG. De Familie Van Leeuwen, één van de 3 initiatiefnemers had afgesproken met

DLG dat zij bereid waren om erf, gebouwen en het meeste land van de vertrekkende agrariër over te nemen van DLG, mits de Provincie garandeerde dat op het land particulier natuurbeheer zou kunnen worden toegepast. De overeenkomst kwam tot stand, waarmee het natuurgebied haar uiteindelijke omvang van ruim 52 hectare verkreeg.

Met de resterende gronden van het vertrokken bedrijf organiseerde de Stichting Kavelruil een kleine kavelruil in de Geerpolder. Zodoende konden, naast de 3 initiatiefnemers ook de twee andere agrariërs in de Geerpolder profiteren van de natuurontwikkeling.

Het proces heeft opgeleverd dat:

- 1 agrariër een nieuwe kans heeft gekregen in Groningen waar hij flink kon uitbreiden.
- 5 agrariërs hun huiskavel hebben kunnen uitbreiden
- 1 initiatiefnemer de stap heeft gezet om ook meteen om te schakelen op biologische productie
- 1 initiatiefnemer een nieuw huis kan bouwen met daarin een woonzorgfunctie als uitbreiding op de bestaande zorgboerderij
- 1 initiatiefnemer zijn boerderij heeft kunnen renoveren en een nieuwe stal voor vee heeft gebouwd
- voor 2 van de 3 initiatiefnemers geldt dat het proces overname door een nieuwe generatie (mede) mogelijk maakt

In 2011 is het nieuwe natuurgebied ingericht, o.a. met ruim 2 kilometer natuurvriendelijke oever, 2 plas-drasterreinen, een poel, en peilaanpassingen.

Door de realisatie van het nieuwe natuurgebied is ook de behoorlijk forse NBW-opgave voor de Geerpolder (waterberging) direct opgelost.

7.3 Natuurcoöperatie Krimpenerwaard

In de Krimpenerwaard is 2.450 ha landbouwgrond bestemd voor natuurontwikkeling. De gronden worden nadat de eigenaren deze hebben verkocht aan BBL doorgeleverd aan het Zuid Hollands Landschap (ZHL). Ook hebben particuliere eigenaren de mogelijkheid de gronden middels de Regeling particulier Natuurbeheer om te vormen in natuurland. Een aantal boeren hebben er voor gekozen hun bedrijf te verplaatsen en hun grond te verkopen. In 2010 is

door een groep boeren in het gebied de Natuurcoöperatie Krimpenerwaard opgericht, met als doel natuurgronden te gaan exploiteren als Terrein Beherende Organisatie, zoals het Zuid Hollands Landschap. Provincie Zuid Holland heeft de natuurcoöperatie toegezegd hieraan medewerking te verlenen, door het te koop aanbieden van 50 tot ha natuurgrond. Door de gepresenteerde bezuinigingsplannen van het rijk in de herfst van 2011 is door de provincie de medewerking opgeschort. Inmiddels zijn we in 2012 en is voor de Natuurcoöperatie een ondernemingsplan opgesteld. Ook is een model saldoberekening natuurgrond per natuurdoeltype ontwikkeld. De komende tijd zal intensief met de provincie worden overlegd over de realisatie van aankoop en beheer van natuurgronden.

7.4 Particulier natuurbeheer bij Joost Samsom

Op het biologische melkveebedrijf van Joost en Liesbeth Samsom aan de Gagelweg te Wilnis kwam de mogelijkheid van particulier natuurbeheer omstreeks 2003 in beeld. Enkele aan het bedrijf grenzende percelen werden dat jaar door BBL aangekocht en vielen in een begrensde natuurgebied van het Plan de Venen (deelgebied Groot Wilnis Vinkeveen).

Samsom kreeg de kans om deze grond te verwerven en te gaan inrichten en beheren als particulier natuurgebied. Deze gelegenheid was toen geheel nieuw in de provincie Utrecht. Het was tot die tijd gebruikelijk dat percelen in begrensde gebieden direct werden doorgeleverd aan terreinbeherende instanties zoals Staatsbosbeheer of Natuurmonumenten. Er waren voor Joost Samsom 3 redenen om hier positief op te reageren.

1. De percelen sluiten aan op zijn huiskavel en kunnen dus gemakkelijk beweid worden.
2. Hij wilde grip houden op de inrichting en het beheer (de percelen liggen in het zichtveld van de boerderij)
3. De percelen hadden in een eerder stadium ook aan de boerderij toebehoord. Bekend land dus.

Uitdaging

Dit overwegende besloot Samsom deze uitdaging aan te gaan. Vrijwel gelijktijdig deed zich vanwege de uitplaatsing van een andere veehouder de mogelijkheid voor om, middels een vrijwillige kavelruil, nog 2 percelen te verwerven voor die ook in aanmerking konden komen voor particulier natuurbeheer.

Voorwaarde daarbij was dan wel om dan ook twee percelen in eigendom van Joost Samsom zelf, die daar precies tussenin lagen, hieraan toe te voegen. Zo ontstond er in één keer een aaneengesloten particulier natuurgebied van ca. 13 ha. groot.

Omdat deze doorlevering voor de provincie Utrecht een proef was, kostte het de nodige moeite om het plan rond te krijgen. Zo was er bijvoorbeeld onzekerheid over de vraag of de functiewijzigingssubsidie belastbaar was. Aangezien het ging om een fors bedrag, zou dat een flinke belastingaanslag worden. Deze dreiging is inmiddels uit de lucht.

Inrichting

Omdat er in de hele planvorming van Groot Wilnis Vinkeveen nogal wat onduidelijkheid was over een aan te leggen 'schoonwaterverbinding' die langs de kopeinden van alle in te richten percelen zou lopen, heeft Samsom besloten te wachten met de definitieve inrichting van het gebied en gekozen voor inrichtingsbeheer. Zijn streven hierbij was om middels maaien en afvoeren, in combinatie met nabeweiding het land te versralen.

Toen duidelijk werd dat de schoonwaterverbinding niet doorgaat is Joost Samsom, ondersteund door de Dienst Landelijk Gebied (DLG), en samen met Staatsbosbeheer en het Hoogheemraadschap Amstel, Gooi & Vecht, begonnen met een nieuw inrichtingsplan. Hierin is afgesproken om ook gedeelten van percelen af te plaggen om een zwaarder doel te behalen. Op de overige gronden wordt een lichter beheer toegepast. Ook wordt er in het plan een lange 'slalomsloot' ingericht om met de zuiverende werking hiervan een naastgelegen schraalland van Staatsbosbeheer van schoon water te voorzien. Het nieuwe natuurgebied krijgt de naam "de Grote Sniep".

Omdat er i.p.v. de schoonwaterverbinding gekozen is om de hele polder Groot Wilnis Vinkeveen te laten fungeren als schoonwatergebied, is in het plan ook het gebruik van een "ecosluis" opgenomen. Deze uitvinding van Samsom zelf (waar hij in 2011 de 'Waterinnovatieprijs' mee won) voorziet in een manier om het waterleven te laten migreren tussen peilvakken met afwijkende peilen.

Doelstelling

Aanvankelijk was de natuurdoelstelling voor het gehele gebied het toen nog bestaande basispakket "Half natuurlijk grasland" wat later opgeschaald zou worden naar het Pluspakket "Nat soortenrijk grasland". In het nieuwe inrichtingsplan zullen er op verschillende plaatsen verschillende beheersdoelen komen. Hiermee wordt het wat gevarieerder en er wordt rekening gehouden met kansen en resultaten die er al zijn.

Voor Joost Samsom betekent het inrichten van een particulier natuurgebied een leuke uitdaging met volop mogelijkheden voor verdere ontwikkeling. Het natuurbeheer is prima te combineren met het melkveebedrijf (ca. 110 melk- en kalfkoeien, en 70 stuks jongvee), vindt hij. Het particulier natuurbeheer past in zijn ogen bovendien ook uitstekend bij de filosofie van de biologische bedrijfsvoering.

Dienst Landelijk gebied "DLG" regio west
St. Jacobstraat 200
3511 BI Utrecht
030-2344079
J1.vdijk@dlg.nl
www.dlg.nl

Veelzijdig Boerenland
Richard Holkade 22
2033 PZ Haarlem
023-5343255
info@veelzijdigboerenland.nl
www.veelzijdigboerenland.nl

PPP-Agro Advies
Lepelblad 7
1452 VN IJpendam
020-4360573
info@ppp-agro.nl
www.ppp-agro.nl

Dienst Regelingen
Postbus 322
9400 AH Assen
0800-22 333 22

Europees Landbouwfonds voor
Plattelandontwikkeling
Europa investeert in zijn platteland

Dit netwerk maakt onderdeel uit van een koepel van netwerken gericht op de ontwikkeling van de melkveehouderij in het Westen waaraan ruim 60 melkveehouders deelnemen. Deze koepel wordt ondersteund door Livestock Research, PPP-Agro Advies en VIC Zegveld. Met deze overkoepelende aanpak willen zij de kennisuitwisseling tussen veehouders onderling versterken.